

S:ta Maria i Evesham och s:t Knut i Odense.

Under senare hälften av 1000-talet grundades de första danska klostersonsamfund. Orterna där det skedde var Dalby och Lund, Roskilde, Odense, Slesvig och Viborg. Man möter inte få namn på bröder ur dessa samfund i *Necrologium Lundense*¹. Namnen visar för den äldre tiden ofta ett främmande ursprung. De land som deras bärare kom från har varit Tyskland och England.

För ett av dessa klostersonsamfund kan brödernas härkomst beläggas genom direkta uttalanden i urkunder: s:t Knut i Odense. Den brödrakoloni som grundade det kom från abbotstiftet s:ta Maria i Evesham i Worcestershire, mellersta England. Samtiden vittnar att det var då Vilhelm d. y. var kung över anglerna (1087—1100), Erik (Ejogod) över danerna (1095—1103)². Förhållandet mellan moder- och dotterklostret in i början av 1200-talet framgår av det engelska abbotstiftets kartularier.

Det äldsta av dessa kartularier, British Museum. Bibl. Cotton. *Vespasianus B XXIV*, är upplagt under förra delen av 1100-talet. Talrika rasurer förekommer i det. Urkunderna om s:t Knut i Odense är införda där rasurerna gått fram; de är med en hand som tillhör 1100-talets senare hälft. Samma och andra urkunder förekommer i Bibl. Cotton. *Vitellius E. XVII* och i British Museum. *Harley 3763*, 4^o³.

¹ Lunds domkyrkas nekrologium, utg. av Lauritz Weibull, lxxii.

² S. 197.

³ Jmfr *Monasticon Anglicanum. A new Edition*, II, 10; *Chronicon abbatiae de Evesham*, ed. by Macray, xxxv, i *Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland*; W. Holtzmann, *Urkunden zur Gesch. des Domklosters von Odense* i *Schriften des Vereins f. Schlesw.-Holst. Kirchengesch.* IX, 60.

I det följande har de två äldsta skriftstyckena rörande Evesham och Odense, införda i *Bibl. Cotton. Vespasianus B XXIV*, A å f. 48¹, B å f. 22, blivit parallellställda. Texterna är fritt avdelade, §-tal tillsatta. Lydelsen är denna:

A.

Notum sit omnibus Dei cultoribus tam presentibus quam futuris sanctam Otheniensem ecclesiam ab Eueshamensi ecclesia a Dei genetrice electa monachica institutione regulariter insignitam temporibus Wilhelmi iunioris regis Anglorum et Herici sapientissimi regis Danorum. Quam ob rem inter matrem et filiam huiusmodi statutum est priuilegium, ut quamuis eas corporaliter diuidat spatium terrarum, sint tamen omnimodis spiritaliter unum et idem.

§ 1. Si quis fratrum Eueshamensium cum licentia abbatis sui et literis commendaticii ad Othenisiam uenerit, sit ibi quanto tempore cupit et licentia permiserit omnino subditus et obediens priori eiusdem loci in capitulo et in omnibus aliis locis, habens necessaria de illo loco, quamdiu ibi fuerit, sicut unus ex fratribus loci. Si quis autem sine licentia uenire presumerit, omnino a tali con-

B.

R. Dei gratia episcopus Othenesi et B. prior totusque conuentus karissimis dominis et amicis domino R. abbati Eueshamensi totique conuentui cun(c)-tis quoque fidelibus salutem et debitam dilectionem.

Notum sit omnibus Dei cultoribus tam presentibus quam futuris sanctam Otheniensem ecclesiam ab Eueshamensi ecclesia a Dei genetrice electa monachica institutione regulariter insignitam temporibus Wilhelmi iunioris regis Anglorum et Erici sapientissimi regis Danorum. Quam ob rem inter matrem et filiam huiusmodi statutum est priuilegium, ut quamuis eas corporaliter diuidat terrarum spatium, sint tamen omnimodis spiritaliter idem et unum.

§ 1. Si quis fratrum Eueshamensium cum licentia abbatis sui et literis commendaticii ad Otheneseiam uenerit, sit ibi quanto tempore cupit et permiserit licentia omnino subditus et obediens priori eiusdem loci in capitulo et in omnibus aliis locis, habens necessaria de illo loco, quamdiu ibi fuerit, sicut unus ex fratribus loci. Si quis uero aliter uenerit, propter uitandam securitatem exeundi

¹ A även i *Harley 3763*, 4°, f. 88 v., där kopierad efter *Vespasianus*.

sortio repudiabitur. Similiter uero apud Euesham fiet, si quis fratrum Othenisia ibi locorum predictis modis uenerit.

§ 2. Pro fratribus uero defunctis iste mos utrimque seruabitur: anniuersarium fratris defuncti in martirologio scribetur, cibus triginta diebus pro fratribus dabitur, pro pastoribus autem locorum integro anno triginta officia plenaria in conuentu (cantabuntur), singuli fratrum triginta missas uel decem psalteria (persoluent). Mox ut breue defuncti uenerit, tabula pulsabitur, uigilia cantabitur, sonabunt classicum.

§ 3. Defuncto priore Othenisie et alio in eius loco, astipulantibus rege et episcopo, electione totius capituli constituto siue de Othenisia siue de Eueshamio, si opus et uoluntas congregationis Othenisie fuerit, res ad conuentum Eueshamensem et patrem loci deferetur, uel ab ipso priore electo uel ab eius nuntio illorumque consilio, prece et adiutorio pro posse roborabitur.

Hec seruans seruetur, destruens a Deo destruatur. Fiat. Fiat. Amen¹.

de claustro atque occasionem peccandi, omnino a tali consortio repudiabitur. Similiter apud Euesham fiat.

§ 2. Pro fratribus uero defunctis hoc utrimque seruabitur: anniuersarium

in martirologio scribetur, cibus triginta diebus pro fratribus dabitur, pro pastoribus autem locorum integro anno triginta officia plenaria in conuentu cantabuntur, singuli fratrum triginta missas uel decem psalteria persoluent. Mox ut breue defuncti uenerit, tabula pulsabitur, uigilia cantabitur, sonabunt classicum.

§ 3. Defuncto priore Othenisie et alio in eius loco, astipulantibus rege et episcopo, electione totius capituli constituto siue de Othenisia siue de Eueshamio, si opus et uoluntas congregationis Othenisie fuerit, res ad conuentum Eueshamensem et patrem loci deferetur uel ab ipso priore electo uel ab eius nuntio illorumque consilio, prece et adiutorio pro posse roborabitur.

Hec seruans seruetur, destruens a Deo destruatur. Fiat. Fiat. Amen¹.

Ego Riculfus episcopus subscribo. Ego Riqui episcopus subscribo. Ego Illuch episcopus subscribo.

A inledes med en publicatio jemte adress. Den avslutas med en sanctio. Det mellanliggande partiet har först en

¹ Jmfr Valdemar I:s stadfästelse å överenskommelsen mellan Evesham och Odense av 1174 (Holtzmann, 63): Hec conseruantes conseruet dominus, renitentes et obloquentes impugnet altissimus. Amen. I Knut Prizlavsens

uppgift som anger att kyrkan i Odense fått sitt munkkonvent, ett reguliärt munkkonvent, från kyrkan i Evesham och vid vilken tidpunkt detta skedde, därefter de bestämmelser som stadgats mellan moder- och dotterklostret och som reglerade förhållandet dem emellan. Den första av dessa bestämmelser (§ 1) gäller brödernas vistelse hos varandra; den andra (§ 2) gudstjensten för avlidna bröder; den tredje (§ 3) priorvalet i Odense. Särskilt den senare är betydelsefull. När priorn avlidit, heter det, konstitueras med samtycke av kungen och biskopen och genom val av kapitlet i dess helhet en annan antingen från Odense eller från Evesham. Saken underställes så, om kongregationen i Odense anser det påkallat, konventet i Evesham och patern där; det sker antingen av den valde priorn sjelv eller av ett ombud för honom. Valet skall så vitt görligt stadfästas av bröderna i Evesham. Av bestämmelsen framgår Eveshamklostrets överhöghet över klostret i Odense.

A återfinnes i *B*, dock med vissa olikheter. Därutöver är *A* i *B* försett med ett protokoll och ett eschatokoll. Protokollet med dess intitulation och adress anger att *B* utfärdats av R(ikulf), biskopen av Odense, priorn *B*. och konventet där och att urkunden är ställd till abbot R(eginald), konventet i Evesham och de troende i gemen. Undertecknare är enligt eschatokollet jemte ene utfärdaren Rikulf biskoparna Riko och Illuch (av Århus). Införandet av protokollet och eschatokollet kan endast betyda att utfärdarna officiellt kungör det mellanliggande partiet. Det är därvid tydligt att de samtidigt stadfäster detta.

Såväl *A* som *B* är utan datering, men *B* låter sig utan svårighet ungefärligen tidsätta. Av de biskopar som omtalas däri blev Riko sist biskop, till en början biskop av Slesvig. Detta skedde 1135. Hans dödsdag var 18. oktober 1139¹. *B* hänförs genomgående till tiden 1138—1139². gåvobrev till Odense 1183 20. november återkommer formeln nästan ordrätt (Dipl. AM. I, 272): Hec seruans seruetur, destruens a domino Deo destruatur. Fiat. Fiat. Amen. Amen.

¹ Lunds domkyrkas nekrologium, 99; Litteris, 1924, 36; Dipl. AM. I, 4.

² Reg. hist. Dan. dipl., 181; Holtzmann, 61.

Tiden låter sig alltså inte begränsa närmare än till 1135—1139.

Man har tidigare sökt bestämma förhållandet mellan *A* och *B* och därvid gjort gällande att protokollet och eschatokollet i *B* blivit uteslutna då avskriften *A* togs. *B* är innehållsmässigt en överenskommelse mellan klosterna i Evesham och Odense; genom uteslutningarna, fortsätter man, blev urkunden detta också formellt. Att *A* och *B* även utanför protokollet och eschatokollet inte överensstämmer har man inte förbisett, men uppgett att fastställa vilken av de två avfattningarna som ger den autentiska texten. Man har nöjt sig med att uttala att en enda text utan att ett alltför starkt våldförande egde rum, skulle kunna åstadkommas¹.

Det torde följa av detta resonemang att då *B* är att hänföra till tiden 1135—1139, *A* måste tillhöra en tid som ligger efter den tidpunkt inom dessa år som *B* tillhör. Men är förhållandet mellan *A* och *B* rätt fattat? Och är dateringen av *A* hållbar?

När man söker komma till en ståndpunkt i dessa spörsmål, konstaterar man utan vidare att texten i *A* och *B* inte överensstämmer och att sålunda *A* inte är ett utdrag ur *B* — att ur dem båda arbeta fram en gemensam text vore ett i sammanhanget värdelöst pusslespel. Det kommer därtill att *B* inte är att anse för en enhetligt uppbyggd urkund — i dess början förekommer två adresser, och utom att den andra vore att anse såsom överflödigt om det var fråga om en enhetlig urkund, stämmer den inte med formuleringen i den första. I motsats härtill finner man att en enhetlig uppbyggnad existerar i *A*: led för led fogar sig här, som det torde framgått av det föregående, formler och text samman till ett avrundat helt. Formen är objektiv och koncis. Skriftstycket har karakteren av en akt. Förhållandet accentueras därav att *A* är traderad självständigt för sig redan under 1100-talet: det är infört i samma kartularium där också *B* förekommer. *A* som

¹ Holtzmann, 60.

sålunda inte är ett utdrag ur *B*, måste tydligen vara en självständig urkund, den ursprungliga, och ha blivit med vissa ändringar upptagen i *B* för förnyad kungörelse och stadfästelse.

Vid bedömandet av *A* är ännu en omständighet att ta i betraktande. Man har från 1174 ett privilegium av kung Valdemar I, genom vilket han stadfäste confederationem ecclesie de Othenesie, quam habet ad matrem suam ecclesiam de Euesham, et dignitatem, quam habet ecclesia Eueshamensis in filiam ecclesiam de Otheneseia — den förening som kyrkan i Odense har med sin moderkyrka i Evesham och den överhöghet som kyrkan i Evesham har över sin dotterkyrka i Odense. Privilegiet är infört i Cod. Vespasianus B XXIV, f. 19¹. Vad kung Valdemar här stadfäste måste ha varit en skriftlig överenskommelse, och en av de föreliggande, antingen *A* eller *B* — ordalag och satsbildning i den del som är gemensam för dessa båda, skiner runt om igenom i Valdemarsprivilegiet. Valet mellan *A* och *B* bereder ingen svårighet. Kung Valdemar tillägger nemligen att överhögheten blivit konfirmerad av hans farfar Erik (Ejagod). Fråga kan alltså endast vara om *A*. Denna akt har tydligen existerat redan i Erik Ejegods tid. Och än mera. Akten *A* sådan den föreligger är utan konfirmation, vad den nödvändigtvis från början måste ha haft för att ega beviskraft. Erik Ejagod har konfirmerat den.

Med det resultat som här nåtts — *A* en självständig akt ursprungligen konfirmerad av Erik Ejagod — är alltså dateringen av *A* till Erik Ejegods tid (1095—1103) given. Men dateringen kan ytterligare preciseras. Klostret i Odense fick som det framhålles i akten sjelv, sin brödrakoloni från Evesham i Erik Ejegods tid och i Vilhelm d. y:s (1087 1100). Akten innehåller de villkor under vilka kolonien kom till Danmark. Den bör under sådana förhållanden vara ungefär samtidig med koloniens ankomst, med andra ord ligga efter 1095 18. augusti då Erik Ejagod blev kung

¹ Holtzmann, 63.

över danerna, senast kring tiden för Vilhelm d. y:s död 1100 2. augusti.

Rollerna för *A* och *B* är med vad här sagts ombytt: *B* ligger ett fyrtital år efter *A* och är en urkund genom vilken *A* blev förnyad. Ett fragment av ett brev från biskop R(ikulf) till abbot R(eginald) och konventet i Evesham synes här ge en detalj. Fragmentet är bevarat i Cod. Vespasianus B XXIV, f. 19 v. Enligt detta har en broder från Evesham kommit till Odense. Efter allt att döma är det genom honom som förnyelsen skett av *A*¹.

Den fortsatta utvecklingen av förhållandet mellan klostersamfundet i Evesham och Odense efter det att *B* utfärdats och fram i slutet av 1100-talet kan utläsas utom av Valdemar I:s privilegium ur två urkunder, införda i Cod. Vespasianus B XXIV, f. 20 v., och i Cod. Harl. 3763, f. 97². Den första av dessa urkunder är ett mandat av kung Valdemar till abboter, priorer och munkar i allt England. Mandatet är odaterat, men hör innehållsmässigt nära samman med Valdemarsprivilegiet och torde kronologiskt vara att föra till tiden kort efter detta. Den andra urkunden är ett privilegium av påven Alexander III. Privilegiet är daterat: Lat(erani). III. kal. Marcii. Året kan på grund av dateringsorten bestämmas till 1179.

Som den centrala bestämmelsen ifråga om förhållandet mellan Evesham och Odense är bestämmelsen i *A* och *B* om moderklostrets överhöghet över dess dotterkloster att anse (§ 3). Överhögheten kom enligt denna § till uttryck vid priorvalet för Odense. Kung Valdemars privilegium 1174 stadfäster bestämmelsen. Privilegiet visar samtidigt hur överhögheten då praktiskt kom till uttryck. Den som förde pennan då privilegiet uppsattes var priorn Vilhelm i Odense. Det säges om honom i detta sammanhang att han var vald

¹ Holtzmann, 62: karissimi, ego uobis uinctus in uinculis caritatis congratulor nomini uestre et fame religionis, quam ab olim in partibus uestris non incognitam, etiam in presenti huius fratris uestri ad nos renouauit aduentus.

² Holtzmann, 64.

ur kyrkan i Eveshams gemenskap, översänd till Odense för att föra regementet där och introducerad vid kungens hand. Kung Valdemars mandat till de engelska klosterna blottar att Eveshamklostrets inflytande på klostret i Odense vid denna tid gått än vidare. En reformation av klostret i Odense har vid mitten av 1170-talet stått för dörren. Valdemar har enligt mandatet uppdragit åt en abbot, tydligen abboten i Evesham, att i engelska kloster utse nya bröder till Odense som han kunde finna skickade för ändamålet. Mandatet uppmanar mottagarna att gå abboten tillhanda och översända de bröder som han kan utse till kungen.

Egentligen fattades ifråga om Eveshams överhöghet över Odense efter detta endast ett: påvlig stadfästelse. Alexander III:s privilegium 1179 ger denna stadfästelse på begäran från Evesham¹.

Det saknas varje direkt uppgift om att den reformation av klostret i Odense som är tal om i kung Valdemars mandat verkligen blivit genomförd. Men förmodligen har så skett. Valdemar utfärdade 1180 6. februari ett stort privilegium med utsträckta rättigheter för Odense; det följdes s. å. 4. maj av ett nytt stort privilegium av Absalon, genom vilket det förra erhöll ärkebiskopens stadfästelse². Det ligger nära förmoda att dessa privilegier lagt slutstenen i reformationsverket.

Vid sidan om överhögheten över Odense innehöll *A* och *B* bestämmelser om klosterbrödernas i Evesham och Odense vistelse hos varandra (§ 1) och om gudstjensten över de avlidna (§ 2). Bestämmelserna stadfästes 1174 av kung Valdemar. Utvecklingen på dessa punkter kan följas in i början av 1200-talet, då Roger II. var abbot i Evesham (1211—1213). Under hans abbotstid slöts brödraöverenskommelser mellan Evesham och klosterna i Malmesbury, Whitby och York. Överenskommelsen med Malmesbury är bevarad i Bibl. Cotton. Vitellius E XVII, f. 226, och i Harley 3763,

¹ Stadfästelsen enligt vanligt formulär. Jmfr Nachrichten von der königl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen 1904, s. 133.

² Dipl. AM. I, 261. Jmfr smst., 253.

f. 81, 207. Den har anteckningen: *Consimilis conuentio est inter monasterium Eueshamie . . . et prioratum Dacie ciuitatis Odeneseye* — samma överenskommelse är mellan klostret i Evesham och prioratet i staden Odense i Danmark. Överenskommelsen lyder som följer¹:

Hec est conuentio facta inter abbatem Malmesburiensis ecclesie Robertum secundum et abbatem Eueshamensis ecclesie Rogerum secundum et utriusque loci conuentum. Quod, quotienscumque abbas siue aliquis fratrum hinc inde aduentauerit, copiam intrandi capitulum habebit et generaliter communicabit omnibus beneficiis tam carnalibus quam spiritualibus ac si esset eiusdem loci monachus. Si uero contigerit aliquem fratrum alterutrius ecclesie ob aliquem excessum ad alteram directum fuisse, nulla nisi generali debet custodia coartari. Et si forte aliquis instinctu diabolico et proprie uoluntatis arbitrio absque licentia domum propriam egressus fuerit, in altera refugium habebit; et si ibi condigna satisfactione penituerit, per abbatem illius ecclesie domui sue reconciliari et loco proprio debet restitui, nisi talis fuerit culpa, pro qua debeat utraque priuari. Pro defunctis fiet hoc modo. Pro abbate defuncto unum tricennale fiet in conuentu et tres misse a quolibet celebrabuntur sacerdote, et a ceteris inferioris ordinis unum psalterium dicetur, et in refectorio prebendam habebit annualem. Pro defuncto autem professo sic fiet. Accepto obitu eius, si hora competenti breue uenerit, statim legetur et facta absolutione Verba mea cum Dirige in instanti compleatur; et proxima feria uacante missa pro eo in conuentu solempniter celebrabitur, et a singulis sacerdotibus ei tres misse persoluentur et ab aliis inferioris ordinis psalterium unum dicetur, et prebenda qualis pro uiuo impenditur, per triginta dies pro anima eius erogabitur. Et nomina tam abbatum quam fratrum defunctorum in martyrologio hinc inde scribentur. Ut autem hec conuentio firma permaneat et rata, utriusque capituli sigillo est corroborata.

Denna överenskommelse är, såvitt man kan se, den sista handling som har att berätta om en förbindelse mellan

¹ *Monasticon Anglicanum* II, 19.

Evesham och Odense. Den slöts vid en tid då den intima förbindelse som så länge knutit den danska kyrkan till England, var i färd med att för alltid upphöra.

Lauritz Weibull.